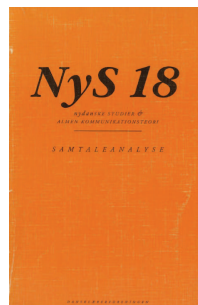

NyS

Titel:	Uhøfligt direkte eller udemokratisk indirekte
Forfatter:	Berit Heer Henriksen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 18. <i>Samtaleanalyse</i> , 1994, s. 85-105
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

UHØFLIGT DIREKTE ELLER UDEMOKRATISK INDIREKTE

AF BERIT HEER HENRIKSEN

Der skal to til at skændes! Ifølge Johannes Schwitalla indebærer et skænderi, at man angriber sin samtalepartners offentlige eller private anseelse, og at han eller hun sætter sig til modværge (Schwitalla 1987:108). Men hvordan fungerer skænderier i øvrigt som samtaleform?

Skænderiets parter angriber ikke nødvendigvis hele tiden hinanden direkte og frontalt; angrebene kan også ske mere indirekte og camoufleret. Hvor direkte et angreb opleves afhænger af situationen. Et angreb, der ligger skjult i det sagtes præsuppositioner, kan være svært for offeret at forsvare sig imod. Samtidig risikerer angriberen med sin indirekthed at sløre budskabet, så modstanderen får lettere ved at ignorere det. Omvendt kan en eksplicitering af præsuppositionerne medføre, at budskabet går klarere igennem, men at det også bliver nemmere for modstanderen at tage til genmæle.

Indirekthed kan i nogle sammenhænge fungere som en høflig indpakning, og direkte som en demokratisk foranstaltning. Men både eksplicitering og tilsløring af præsuppositioner kan udnyttes ukooperativt i en skænderisituation.

Jeg vil gennemgå nogle generelle spilleregler for debatter og dueller. På grundlag af spillereglerne vil jeg undersøge et konkret skænderi, der opstod i tv-udsendelsen 'Konfrontation' mellem Søren Krarup og Asger Baunsbak-Jensen (d. 14.5.91). Jeg vil fokusere på, hvordan eksplicitering og tilsløring af præsuppositioner fungerer som op- og nedtoningsteknikker i konfliktsituationen.

Jeg har valgt at behandle Krarup og Baunsbaks skænderi som henholdsvis en debat og en duel, fordi 'Konfrontation' er blevet annonceret som både et debatprogram og en ordduel (ved præsentationen af udsendelsen d. 7.5.91). På det argumentatoriske plan støder Krarup og Baunsbak sammen i en uenighed om det lovlige i statens støtte til et moskébyggeri på

Amager. Af debatten udvikler der sig en duel, hvor deltagerne angriber hinanden personligt.

Imidlertid harmonerer spillereglerne for de to sider af Krarup og Baunsbaks samtale dårligt med hinanden, som vi skal se.

SPILLEREGLER

Kombinationen af debat og duel sætter Krarup og Baunsbak i et dilemma. På den ene side forventes de at skændes, i og med at 'Konfrontation' er en ordduel. På den anden side er skænderiet et brud med de kommunikationsidealer, udsendelsen som debatprogram har defineret. Deltagerne forventes at diskutere sagligt, men også usagligt. Dette dilemma kan samtidig gøre det uklart, om de bør forsøge at formulere deres eventuelle personlige angreb direkte eller indirekte.

Eksplitering af præsuppositioner vurderes teoretisk forskelligt af forskere som Habermas og Brown & Levinson, der har beskæftiget sig med henholdsvis demokrati og høflighed i samtaler. I Krarup og Baunsbaks samtale er det demokratiske aspekt relevant for debatniveauet – og høflighedsaspektet for duelniveauet.

DEBATTENS SPILLEREGLER

Jürgen Habermas har undersøgt historien og demokratiopfattelsen bag begrebet moderne offentlig debat. Desuden har han opstillet en række generelle principper for forståelsesorienteret kommunikation.

Ifølge Habermas' teori om kommunikativ handlen opnås gensidig forståelse ikke gennem magtbrug, men ved at parterne på et rationelt grundlag overbeviser hinanden. Konsensus opnås gennem argumenter, ikke tvang (Habermas 1985:387).

Det ideale kommunikationsfællesskab bygger på samtaleparternes gensidige tillid til, at alle ytringer i princippet gælder som vederhæftige, sande og rigtige. Vederhæftigheden angår den talendes intentioner, mens sandheden vedrører det sagtes status som ikke-løgn, og rigtigheden har at gøre med relevans og rimelighed i forhold til en normativ baggrund. Ud over at efterleve de tre gyldighedskrav skal samtalens parter udtrykke sig klart og gennemskueligt (Habermas 1976:207f).

Habermas er bl.a. inspireret af H.P. Grice, der mener, at en grundlæggende forudsætning for effektiv informationsudveksling er, at samtale-

lens deltagere forsøger at tilpasse deres bidrag efter den retning, samtalen har taget. Grice opererer med et overordnet samarbejdsprincip bestående af fire kategorier af maksimer, der angår samtalebidragets kvantitet, kvalitet, relevans og modus. Ved at kunne forudsætte at samtalepartneren har forsøgt at efterleve maksimerne, bliver det muligt at slutte sig til meningen bag den enkelte udtalelse – også meningen i noget, der kun siges indirekte (Grice 1975:45f).

I modsætning til Grice opererer Habermas imidlertid med, at der i løbet af en samtale kan opstå uenighed om disse grundlæggende forudsætninger. Habermas indfører et metakommunikativt plan – *diskursen* – hvor samtalelens forudsætninger kan problematiseres og kontrolleres. I en diskurs kan man udbedre midlertidige brud på tilliden til samtalelens gyldighedskrav, så den kommunikative handlen kan genoptages (Habermas 1976:226f).

Sammenfattende kan man sige, at debattens spilleregler er baseret på et ideal om, at debatdeltagerne som frie, ligeværdige parter i en magtfri kommunikationssituation forsøger at argumentere sig frem til en fælles forståelse. Spillereglerne kræver, at diskursmuligheden hele tiden står åben, og at samtalelens præsuppositioner til enhver tid kan gøres til genstand for diskussion. Kort sagt: Spillereglerne siger, at der skal spilles med åbne kort.

Spørgsmålet er imidlertid, om Habermas' udlægning af den ideale kommunikationssituation uden videre kan overføres til praksis. Debattens spilleregler forudsætter i en vis forstand, at uenighed kan løses ad rationel vej. Men Jean-Francois Lyotard har peget på, at der ikke findes nogen universel domsregel, der kan bruges til at afgøre alle tænkelige konflikter i en samtale. At den ene parts domsregel er legitim, medfører ikke automatisk, at den anden parts ikke er det (Lyotard 1983:9f).

Hvis man antager, at debattens spilleregler indebærer, at parterne skal søge at opnå konsensus i debatspørgsmålet, så går man ud fra, at samtaleparterne har en fælles dagsorden: en fælles definition af problemstillingen, løsningsmulighederne og kriterierne for fornuftig argumentation. Men en fælles dagsorden er typisk netop ikke til stede i et skænderi. Skænderier er for lidt forståelsesorienterede til at kunne kaldes kommunikativ handlen og for følelsesladede til at fungere inden for diskursens fornuftbaserede univers.

På denne baggrund vil jeg gå ud fra, at skænderiet mellem Krarup og Baunsbak bl.a. former sig som en række brud på debattens spilleregler. Skænderiet lægger sig snarere op ad spillereglerne for ordduellen.

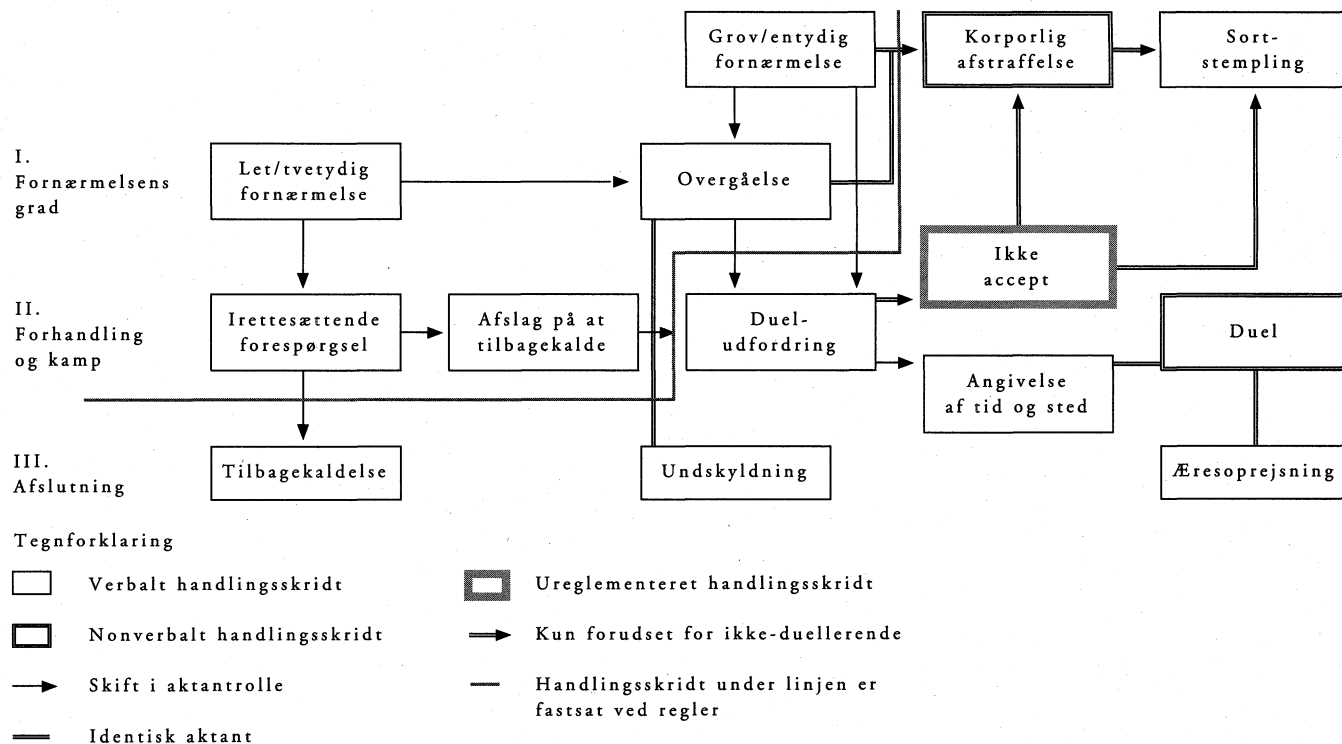
Georg Objartel har undersøgt konfliktfaserne fra fornærmelse til våbenduel på grundlag af regelsæt, der blev formuleret i 17- og 1800-tallets tyske universitetsmiljøer. Regelsættene fastsatte normer for, hvordan de studerende skulle reagere på fornærmelser for at forsvare deres studenterære – se figur 1. Duelreglerne fungerede som et standssymbol og var med til at afgrænse studenterne socialt i forhold til fx soldater og håndværkersvende, der havde andre konfliktritualer (Objartel 1984:94f).

Dueller var en måde at løse konflikter på, og der fandt en æresoprejsning og forbrødring sted duellanterne imellem. Omvendt skete der en såkaldt Sortstempling af de studenter, der ikke duellerede (Objartel 1984:98f). Fornærmelser fra deres kant kunne man uden om duelreglerne imødegå gennem Korporlig afstraffelse (Objartel 1984:105).

Til bestemte fornærmelser hørte bestemte modtræk. Nogle udtryk blev takseret til Grove/entydige fornærmelser, der krævede en offentlig Undskyldning eller udløste en Dueludfordring. Andre udtryk blev vurderet til at være Lette/tvetydige fornærmelser, og her kunne konflikten eventuelt bringes ud af verden, ved at fornærmeren foretog en Tilbagekaldelse af det fornærmende indhold (Objartel 1984:99f).

Generelt var duelreglerne orienteret mod *konflikteskalering*. Blev man fx udsat for en Let/tvetydig fornærmelse, havde man kun to muligheder. Enten kunne man straks udløse en Dueludfordring ved at overgå fornærmelsen med den grovest tænkelige fornærmelse, som oftest udtalelsen *dummer Junge*. Eller også kunne man irettesættende spørge, om modstanderens udtalelse skulle forstås som en fornærmelse, og da risikerede man, at han svarede bekræftende, hvilket tvang én til at udfordre til duel. Eventuelt svarede modstanderen slet ikke på den Irettesættende forespørgsel, og dét blev i nogle tilfælde betragtet som ensbetydende med et Afslag på at tilbagekalde fornærmelsen (Objartel 1984:99f). Hvis en student spillede dum og svarede undvigende på en Irettesættende forespørgsel, kunne det være et taktisk træk for at vinde tid (Objartel 1984:112).

Taktisk udnyttelse af tvetydighed finder vi eksempler på i mange andre undersøgelser af konfliktfyldte samtaler, fx William Labovs undersøgelse af rituelle fornærmelser i drengegrupper i Harlem. Her kan det ske, at en dreng vinder over en modstander ved at overgå en rituel fornærmelse med en fornærmelse, der både kan forstås som (ufarligt) rituel og (farligt) personlig. Lader modstanderen den tælle som rituel, er han overtrumpfet, og tager han den personligt, er han ydmyget (Labov 1972:159f).

Figur 1: Fra fornærmelse over udfordring til duel: Forløbet er delvis beskrevet i regelsæt for universitetet i Jena 1806 (Objartel 1984:106).

Ifølge de gamle tyske duelregler realiseres konflikten ikke kun gennem åben konfrontation, men også via mere indirekte provokationer. Men generelt forbindes graden af konflikt med fornærmelsernes grad af grovhed og eksplicitering. På dét punkt er duelreglerne i overensstemmelse med Penelope Brown og Stephen C. Levinsons forskning i høflighedsstrategier (Brown & Levinson 1987). De har fundet en påfaldende entydig sammenhæng mellem høflighed og indirekthed på den ene side og mellem ansigts-trussel og direktehed på den anden.

Brown & Levinson opstiller fire sproglige strategier, som man kan vælge mellem, når man vil fremsætte en udtalelse, der udgør en potentiel trussel mod samtalepartnerens billede af sig selv. De fire strategier fordeler sig på en høflighedsskala, alt efter i hvilken udstrækning de virker ansigtsbevarende. Den høfligste strategi er således at gå *off record*, dvs. formulere sig så indirekte og tvetydigt, at man ikke kan tages til indtægt for en fornærmende intention. Den mindst høflige strategi er derimod at efterleve Grices maksimer, dvs. tilstræbe effektiv informationsudveksling (Brown & Levinson 1987:94f).

I de gamle tyske regelsæt kunne der til en vis grad forhandles om fornærmelsers gyldighed, men det er karakteristisk for duelreglerne, at nogle udtryk på forhånd skriftligt var defineret som fornærmelser. Denne grad af formalisering kan man ikke sige gælder for Krarup og Baunsbaks ordduel eller for samtale i almindelighed. Derfor har min brug af duelreglerne som analyseredskab også sin begrænsning. Men duelreglerne beskriver faser i konfliktforløb, og et sådant er Krarup og Baunsbaks skænderi.

SPILLEREGLER I KONFLIKT

Spillereglerne for Krarup og Baunsbaks debat og ordduel er i indbyrdes konflikt. Af hensyn til debattens spilleregler skal deltagerne undgå at fornærme hinanden. Samtidig foreskriver duellens spilleregler netop udveksling af fornærmelser. Spørgsmålet er nu, om hensynet til duellens og debattens spilleregler medfører krav om, at fornærmelserne formuleres henholdsvis direkte eller indirekte.

Man kunne vente, at Krarup og Baunsbak som duellanter fornærmer hinanden *direkte*, eftersom høflighed ifølge Brown & Levinson er et spørgsmål om indirekthed. Men høflighedsteoretikernes model er ikke nødvendigvis baseret på universelle høflighedsprincipper, og vi har set, at

duelreglerne opererer med, at mangel på direktehed kan være en ukooperativ taktik.

På samme måde lægger debattens spilleregler ikke kun op til en nedtoning af fornærmelserne. Ganske vist er Krarup og Baunsbak i en konflikt-situation, når de skal forene debat og duel. Men dét er ikke nødvendigvis et dilemma mellem direktehed på den ene side og indirekthed på den anden.

I den ideale kommunikationssituation, som Habermas beskriver, er der ikke rum for den magtudøvelse, som en fornærmelse er (Habermas 1985:387). Men hensynet til at samtalepartnerne i princippet er frie og lige-værdige betyder ikke, at en eventuel fornærmelse så skal camoufleres. Til-slører man præsuppositionerne for en fornærmelse, kan det nemlig blive mere vanskeligt for samtalepartneren at åbne en diskurs. Det kan være lettere at problematisere en fornærmelses grundlag, hvis fornærmelsen er åbenlys, end hvis den er underforstået.

I sig selv er indirekte fornærmelser hverken mere høflige eller mere demokratiske, end åbenlyse fornærmelser er. Et problem ved debat- og duelreglerne er måske netop, at de forudsætter en skelnen mellem direktehed og indirekthed. I praksis giver det problemer at foretage denne sondring. Krarup og Baunsbak kommer fx op at skændes om, hvad det egentlig er, modstanderen har sagt og ikke sagt.

SKÆNDERI I PRAKSIS

Indtil nu har jeg set på *spillereglerne* for Krarup og Baunsbaks samtale. Nu vil jeg undersøge, hvordan spillereglerne udmønter sig i praksis.

Krarup og Baunsbaks samtale varer 27 minutter, og 16 steder i samtalen løb kan man tale om, at konflikten gennemgår duelfaser og udvikler sig til det, jeg vil kalde skænderihøjdepunkter. Vi skal se på to af dem. De strækker sig begge over ca. 40 sekunder og opstår i samtalen henholdsvis femte og attende minut. Skænderihøjdepunkt 1 er samtalen første, mens skænderihøjdepunkt 2 ligger i en periode, hvor skænderihøjdepunkterne falder tæt.

Før jeg går i dybden med samtaleforløbet i de udvalgte skænderihøjdepunkter, gennemgår jeg argumentationen tematisk i udsendelsen som helhed.

ARGUMENTATION

De to debattørers kamp om at definere samtalens dagsorden på argumentplan giver stof til fornærmelser på duelplan.

De habermaske spilleregler for debatten sætter det ideal, at Krarup og Baunsbak som frie, ligeværdige parter forsøger at nå til enighed i moskéspørgsmålet. Bl.a. skal de blive enige om, hvad problemet er, hvilke løsninger det kan have, og hvordan gode argumenter adskiller sig fra dårlige argumenter. Men Krarup og Baunsbak taler ikke ud fra samme dagsorden, og derfor bliver de ikke enige.

Ifølge Krarup drejer diskussionen sig nemlig om, at staten foretager en grundlovsstridig ligestilling af religionerne, når den støtter byggeriet af en moské på Amager. Han mener, at sagen er et spørgsmål om flertallets interesse i at bevare den danske folkekirkes særstatus. Baunsbak, derimod, mener, at sagen drejer sig om religiøse minoriteters krav på aktiv beskyttelse. Krarups modstand mod moskéen udlægger han som en krænkel- se af det muslimske mindretals ret til at være anderledes.

Krarup forsvarer flertallets interesser – Baunsbak mindretallets, og når de ikke bliver enige, skyldes det, at de ikke kan blive enige om en priorite- ring af interesserne. Både Krarup og Baunsbak henviser til grundloven, henholdsvis paragraffen om en statsstøttet folkekirke og paragrafferne om bl.a. religions- og forsamlingsfrihed. Imidlertid ophæver den ene paragraf ikke den anden, jvf. Lyotard. Krarup og Baunsbak kan ikke afgøre deres strid ud fra grundloven, så længe de er uenige om, hvilken del af loven der er mest relevant for sagen.

Baunsbak og Krarup står for hver sit synspunkt i moskéspørgsmålet. Men *argumentationen* bag synspunkterne er ikke komplementære modsætning- er, dvs. entydige modsætninger, hvor det ene udelukker det andet, som fx i modsætningen 'levende/død'. Konflikten bygger snarere på såkaldt *inverse modsætninger*. Ifølge Geoffrey Leech er modsætningsparrene 'mulig/ nødvendig', 'tillade/tvinge', 'stadig/allerede' eksempler på inverse modsæt- ninger (Leech 1985:89f). Om man vælger at betegne noget fx 'muligt' eller 'nødvendigt', afhænger i høj grad af, hvilken synsvinkel man anlægger på sagen.

De to debattører udtrykker det ikke selv sådan, men i realiteten benæg- ter de hver især den inverse modsætning til modstanderens påstand. Hvor den ene part peger på en *mulighed*, benægter den anden, at der er tale om en *nødvendighed*. Krarup mener således, at folkekirkebestemmelsen gør

det *muligt* at forhindre støtte til moskéen, mens Baunsbak indvender, at paragraffen ikke gør et stop *nødvendigt*. Omvendt mener Baunsbak, at religionsfriheden gør det *muligt* for folketinget at vedtage moskéstøtten, mens Krarup siger, at muslimerne ikke har krav på støtten; støtten er ikke *nødvendig*.

Krarup og Baunsbak fører hermed en form for ukooperativ, absurd argumentation, der består i at tage en videre konsekvens af modstanderens synspunkt, end han selv gør. Eksistensen af en mulighed er ikke reelt modbevist af ikke-eksistensen af en nødvendighed. Forsøget på at nå til enighed strander snarere på politik end på logik.

FRA ARGUMENT TIL FORNÆRMELSE

I Objartels studenter tilfælde gik fornærmelserne hovedsagelig på intellektuelle færdigheder, mens personlige fornærmelser blandt Labovs Harlem-drenge fx angik fattigdom. Også hvad Krarup og Baunsbak angår, afspejler fornærmelserne de implicerede parter værdinormer.

Baunsbak beskylder Krarup for racisme. Baggrunden kan være Krarups argumentation og det faktum, at han er medlem af Den Danske Forening, der jævnligt bliver anklaget for racistiske tilbøjeligheder.

Selv fremstiller Krarup sig imidlertid som det danske folks beskytter. Han beskriver islam som en international aggressor og sin egen indsats som en nødvendig national modstand. Flere steder i samtalens løb forsøger han at trække paralleller fra sin indsats i debatten til modstandskampen under den tyske besættelse.

Omvendt er Krarups gennemgående påstand i duellen, at Baunsbak er naiv og mangler en realistisk fornemmelse af, hvad der rører sig blandt almindelige mennesker internationalt og i Danmark. Bag fornærmelserne kan ligge en bevidsthed om, at Baunsbak er forhenværende politiker og embedsmand i undervisningsministeriet.

Fornærmelserne fra Krarups side er en negativ udlægning af Baunsbaks egen positive selvopfattelse. Hvad Krarup udlægger som blåøjethed, skildrer Baunsbak selv som tolerance, kamp for universelle menneskerettigheder osv.

Fornærmelserne, som de to duellanter udveksler, er ikke rituelle i Labovs forstand. De må kaldes personlige, fordi de i et vist omfang har bund i reelle forhold. Fornærmelserne får konflikten mellem Krarup og Baunsbak til at eskalere, og hvordan dét i praksis forløber, vil vi nu se nærmere på.

OP- OG NEDTONINGER I DUELFORLØBET

Jeg vil lægge duelreglernes fasebetegnelser ned over samtalens forløb, og for at anskueliggøre deltagernes løbende forhandling om, hvilken fase konflikten aktuelt er i, forsøger jeg i første omgang at skelne mellem direkte og indirekthed. Det betyder, at jeg betragter grader af direktehed som grader af eksplicitering af præsuppositioner.

Sondringen mellem direkte og indirekte foretager jeg forsøgsvis og på trods af, at en udtalelse altid er åben for fortolkning. Det praktiske grundlag for samtale beskriver Peter Harder bl.a. som en principielt set uendelig rekursiv proces, hvor forudantagelser og samtalepartnerens forudantagelser gensidigt indvirker på hinanden (Harder 1990:158 f.). Udtalelsers betydning er ikke en konstant størrelse, men bliver til gennem interaktionsprocessen.

I skænderiudskriften har jeg visse steder markeret eftertryk med kursiv. Desuden er der angivet bl.a. afbrydelser, pauser og tøven.¹

SKÆNDERIHØJDEPUNKT 1

Det første skænderihøjdepunkt udvikler sig fra en Let/tvetydig fornærmelse til en Dueludfordring. Undervejs er Krarup kommet med en Irettesættende forespørgsel, som Baunsbak besvarer med en delvis Tilbagekaldelse af udtalelsens tvetydige fornærmende indhold. Krarup forstærker så sin Irettesættende forespørgsel, hvorpå Baunsbak reagerer med en Dueludfordring, som Krarup afslår:

B: nej må jeg sige her P du bruger en T en hel del udtryk som jeg slet ikke kan T dele P for det første er der tale om at vi i en tyve tredive årig periode har oplevet et folkeligt sammenbrud i Danmark og det har knebet med undervisning i historie og forståelse for kristendom og det har været både i hjem og i skole P det fører så til at der er en usikkerhed i befolkningen om hvor man rent faktisk står P man kunne kalde det identitet eller man kan kalde det rodnettet der er svagt P det fører så igen til en angst P og den måde du kører på med den grundlovsparagraf P der skader du T sagen fordi du indirekte kommer til at medvirke til en racisme...

K: må jeg/

B: det er det jeg anklager hos dig

K: T bliv mig fra livet med det der nederdrægtige...

B: ja men du har/

K: rendestensudtryk som jeg slet slet ikke overhovedet vil høre i en lødig og seriøs diskussion P må jeg lige sige/

- O: er det ordet racisme der får dig til at reagere#
 K: ja det er et rendestensudtryk...
 B: jeg siger du har *bidraget* til det
 K: som ikke overhovedet bør findes der hvor ordentlige voksne mennesker
 taler sammen
 B: T du er...
 K: må jeg/
 B: ellers ikke så sart i din debatform (uf) kom nu frem med det
 K: må jeg lige sige P med hensyn til P med hensyn til dette med det folkeli-
 ge sammenbrud P det er fuldstændig rigtigt P det der jo for eksempel
 skete med vores nye folkeskolelov i '75...

Baunsbak har indledt konfliktforløbet med den Lette/tvetydige fornærmelse, der ligger i udtalelsen *den måde du kører på med den grundlovsparagraf P der skader du T sagen fordi du indirekte kommer til at medvirke til en racisme*. Tilsyneladende hævder Baunsbak her, at Krarup er racist. Der ligger en optoning i brugen af *du* og den gentagne påpegende brug af *den*. Med det negativt ladede udtryk *kører på* præsupponerer Baunsbak desuden, at Krarup er fanatisk – et begreb han flere gange i udsendelsens løb kobler sammen med Krarup.

Når fornærmelsen imidlertid kun kan rubriceres som kun Let/tvetydig, skyldes det bl.a., at Baunsbak tager det forbehold, at Krarup kun *indirekte kommer til ...* Sætningskløvningen i det efterfølgende *det er det jeg anklager hos dig* fungerer som en understregning af den fornærmende anklage, ligesom selve verbet *anklager* og brugen af personligt pronomen i 2. person virker optonende.

Krarups reaktion kan forstås som en efterlysning af en Undskyldning, dvs. som en reaktion på en Overgåelse. Men det kan også ses som en Irettesættende forespørgsel, at Krarup siger *bliv mig fra livet med det der nederdrægtige rendestensudtryk*. Han præsupponerer her, at han ønsker debattens spilleregler fulgt, og at Baunsbaks brug af ord som *racisme* ud fra dén betragtning er upassende.

Optonende virker imidlertid Krarups brug af imperativ, det påpegende *det* og den negative vurdering af Baunsbaks ordvalg. Det samme gør de tre adverbier, der understreger negationen i det efterfølgende *som jeg slet slet ikke overhovedet vil høre*. Baunsbaks debatform fremstår i Krarups udlægning som værende i konflikt med principperne for *en lodig og seriøs diskussion*. Krarups ytring kan således ses som en på samme tid Irettesættende forespørgsel og en Let/tvetydig fornærmelse.

Baunsbak foretager nu en delvis Tilbagekaldelse af fornærmelsen, idet han, dog stadig tvetydigt, siger, at Krarup *har bidraget til racisme*. Brugen af *du* giver udtalelsen et præg af direktehed, men indledningen *jeg siger* og det eftertryk, han lægger på ordet *bidraget* giver et indtryk af, at udtalelsen gælder som en modifikation af racisme-anklagen.

Krarup forstærker nu den fornærmende side af sin Irettesættende forespørgsel. Baunsbak kaldes ikke direkte barnlig og ufornuftig, men det præsupponeres, at han er det. Krarup gentager, at ordet *racisme* er *et rendestensudtryk*, og han fremstiller Baunsbak som en modsætning til *ordentlige voksne mennesker*. Igen optoner han uhøfligheden ved at understrege negationen med adverbiet *overhovedet*.

Fornærmelsen besvarer Baunsbak først med Overgåelsen *du er ellers ikke så sart i din debatform*. Her bruges to gange optonende personligt pronomen i 2. person, og man kan forstå Baunsbak sådan, at han siger, at Krarup gør sig bedre, end han er. Fornærmelsen følger Baunsbak op med Dueludfordringen *kom nu frem med det*. Udordningen ligger i brugen af imperativ, og adverbierne *nu* og *frem* forstærker appellen. Her sker en optrapning af konflikten på et metakommunikativt plan. Ordet *det* i opfordringen kan indholdsmæssigt gribe tilbage til Baunsbaks foregående sætning; måske efterlyser Baunsbak en indrømmelse af, at Krarups egen debatform er "usart", dvs. grov.

Men Krarup vælger tilsyneladende at overhøre Baunsbaks Dueludfordring. Måske har Dueludfordringen ikke været entydig nok, så Krarup har kunnet overhøre den, hvis han ville. Eller måske antager han, at Baunsbak allerede er kommet med en Tilbagekaldelse af den Lette/tvetydige fornærmelse, der startede det hele, og at der derfor ikke er grund til at gå videre med emnet racismeanklager.

Men man kan også opfatte magtforholdet mellem parterne sådan, at Krarup kommer i defensiven efter Baunsbaks Dueludfordring. Efter høfligt at have taget ordet med det bagatelliserende *lige i må jeg lige sige* genoptager Krarup debatten fra tidligere med henvisningen *med hensyn til dette med det folkelige sammenbrud*. Hermed praktiserer Krarup en ureglementeret Ikke-accept af Baunsbaks Dueludfordring. Dét træk vil i henhold til duelreglerne vanære Krarup, for duelreglernes gyldighed er baseret på, at Dueludfordringer forventes at blive modtaget. Samtidig betyder Krarups manglende respons på Dueludfordringen, at Baunsbak må give afkald på Æresoprejsning indtil videre.

Krarups høflige måde at tage ordet på og hans pludselige emneskift kan

man udlægge sådan, at han taber denne omgang. Man kan sige, at Krarup bliver nødt til at trække sig tilbage, da hans fornærmelser får så alvorlige konsekvenser som en Dueludfordring. Gik han ind i en Duel på dette tidspunkt, ville hans egne udfald mod Baunsbaks debatform nemlig tage sig dobbelt moralske ud. Han har slået Baunsbak oven i hovedet med debatens spilleregler, men når Baunsbak reagerer ved at stille spørgsmålstejn ved Krarups vederhæftighed, falder Krarups projekt til jorden.

SKÆNDERIHØJDEPUNKT 2

Mens skænderihøjdepunkt 1 resulterede i en Dueludfordring, så kan man sige, at det næste begynder med en Grov/entydig fornærmelse, men standser ved overgåelsesfasen. Man kunne også vælge at henlægge hele forløbet til den egentlige Duel-fase i Objartels diagram, men så fik man problemer med at placere en udtalelse, jeg har valgt at rubricere som Irettesættende forespørgsel. Desuden mangler der en eksplicit Dueludfordring på samtalsens metakommunikative niveau:

K: jeg taler om at ifølge de prognoser som den nuværende indvandring lægger op til så vil der i løbet af en eller to generationer være et mindretal af en sådan størrelse i Danmark af muslimer at det *du* taler om som frihed og fred og harmoni P det bliver en illusion P og jeg siger P luk dog dine øjne op P se dog på England P se på Frankrig P se på hvad der sker i Vesteuropa i stedet for at sidde med dine grundtvigske fraser og T tænke på ingenting

B: må jeg lige have lov til at sige P du er jo ganske stærk i munden P du kan altså ikke lide racismen

K: nej (uf)

B: der er *intet* i det du har sagt her i øjeblikket som ikke medfører en *ophidselse* imod de mennesker som tilhører S(det T den)S muhamedanske tro

K: jeg taler om forskellen på kristendom og islam og jeg ved ikke P nu er du præst P jeg ved ikke hvor meget teologisk viden du har P men er du i stand til at overse at der er en temmelig væsentlig forskel på en militant religion som islam og på kristendommen der forkynder Guds nåde (uf)

O: det kan jo så ?(fortolkes)? og udlægges forskelligt ikke#

Krarup har indledningsvis fornærmet Baunsbak ved at præsupponere, at han lever på en illusion: *det du taler om [...] det bliver en illusion*. Fornær-

melsen optones ved brugen af personligt pronomen i 2. person. Krarup fortsætter med de fire optonende imperativer *luk dog dine øjne op P se dog på England P se på Frankrig P se på hvad der sker*. To af imperativerne er forstærket med adverbiet *dog*, og den eksplicitte fremdragelse af Baunsbaks øjne kan opfattes som et verbaliseret korporligt angreb. Krarup præsupponerer, at Baunsbak i overført betydning går med lukkede øjne gennem livet. Men Krarup går videre endnu og fremsætter en Grov/entydig fornærmelse. Hvor han i skænderihøjdepunkt 1 nedsættende brugte ordet *rendestendsudtryk*, kalder han nu Baunsbaks udtalelser for *grundtvigske fraser*. Krarup formulerer en modsætning mellem imperativernes aktive *se* og det passive *sidde [...] og T tænke på ingenting*. Baunsbak er passiv i stedet for at opsoge viden, præsupponerer Krarup.

Baunsbak besvarer ikke straks fornærmelsen med en Overgåelse. Først fremsætter han forsigtigt en Irettesættende forespørgsel, hvor han præsupponerer, at Krarups udtalelse var en Let/tvetydig fornærmelse, der kun eventuelt gælder som fornærmende. Man kan forstå det sådan, at han tilbyder Krarup at standse konfliktoptrapningen ved indirekte at opfordre til mere demokratiske toner. Baunsbak beder høfligt om ordet med *må jeg lige have lov til at sige*, hvor *have lov til* fungerer som en udvidelse af den høflige form, Krarup tidligere har brugt.

Så konstaterer Baunsbak, at *du er jo ganske stærk i munden*. Den Irettesættende forespørgsel ligger bl.a. i brugen af *jo*, der kan opfattes som en invitation til Krarup om at erklære sig enig i, at han er gået over stregen. Krarup får en chance for at trække fornærmelserne tilbage. På samtalsens metakommunikative plan er udtalelsen en påberåbelse af debattens spilleregler.

Men Baunsbak bliver ikke stående ved den Irettesættende forespørgsel. Han går også ud i en Overgåelse, der samtidig er en eksplicitering af de præsuppositioner, der lå i hans indledende Lette/tvetydige fornærmelse angående Krarups forhold til racisme. Baunsbak formulerer noget, der kan betragtes som et retorisk spørgsmål: *du kan altså ikke lide racismen*. Brugen af personligt pronomen i 2. person virker optonende. Ligesom det tidligere *jo* kan adverbiet *altså* fungere som en måde at afkræve Krarup bekræftelse på. Med en sådan bekræftelse i hus kan Baunsbak med sit efterfølgende angreb opnå så meget desto større effekt, fordi han angriber forudsætningerne for den påstand, Krarup netop har bekræftet. Baunsbak opstiller (som før set) et modsætningsforhold mellem dét, Krarup siger, og dét, han gør: *der er intet i det du har sagt her i øjeblikket som ikke medfører en*

ophidselse imod de mennesker. Dobbeltnegationen er optonende, ligesom brugen af *du* og *her i øjeblikket*. Med ordet *medfører* siger Baunsbak, at Krarup er en direkte årsag til racisme – ikke som tidligere, at han kun indirekte medvirker til den.

Krarup reagerer med en Overgåelse. Han tager udgangspunkt i, at *nu er du præst*, og hans brug af *du* er optonende sammen med henvisningen til Baunsbaks professionelle status, fordi det går tæt på personen Baunsbak. Med udtalelsen *jeg ved ikke hvor meget teologisk viden du har* præsupponerer han, at der måske heller ikke *er* så meget at vide, at Baunsbaks viden er mangelfuld.

Med udtrykket *i stand til* præsupponerer Krarup dernæst, at det kræver en høj grad af uvidenhed at *overse at der er en temmelig væsentlig forskel* på islam og kristendom. Eftersom han formulerer sig i spørgeform, præsupponerer han, at der eksisterer en mulighed for, at Baunsbak rent faktisk *er* så uvidende. Det indbyggede modsætningsforhold, der ligger i, at noget væsentligt kan overses, virker optonende. Det samme gør brugen af 2. person personligt pronomen.

Krarup har angrebet Baunsbaks forudsætninger for at deltage i debatten som ligeværdig samtalepartner. Ifølge duelreglerne kan Baunsbak passende afkræve Krarup en Undskyldning eller udfordre ham til Duel. Men ordstyreren bryder ind og drejer samtalen væk fra Baunsbaks person, og dermed klinger skænderihøjdepunktet af, uden at Baunsbak har fået Æresoprejsning. Baunsbak har formelt set tabt omgangen.

Dog skal man passe på ikke at vurdere skænderihøjdepunktet isoleret fra resten af skænderiet. Det er ikke sikkert, at seerne udelukkende oplever det seneste forløb som et nederlag til Baunsbak. I det første skænderihøjdepunkt så vi, at Krarup fornærmede ham ved indirekte at kalde ham en udemokratisk debattør. Vi så også, at Baunsbak ikke fik Æresoprejsning, for Krarup afslog Dueludfordringen. Men i det andet skænderihøjdepunkt har vi altså set, at Krarup selv opfører sig udemokratisk, og på den måde får Baunsbak revanche per efterkrav, og dét kan ligge som en præsupposition i Baunsbaks seneste Irettesættende forespørgsel.

SPILLEREGLERNES ANVENDELIGHED

Spillereglerne for den debat og den duel, som Krarup og Baunsbak er deltagere i, kan være et redskab til forståelse af, hvad der sker i samtalen.

Duelreglernes skematisering af *konfliktforløb* kan bruges til at illustrere

hvordan – og om – Krarup og Baunsbak bevæger sig fra én konfliktfase til en anden. Fx har vi set, at det første skænderihøjdepunkt udvikler sig fra en Let/tvetydig fornærmelse til en Dueludfordring.

Af spillereglerne kan vi også udlede, at Krarup og Baunsbak principielt set står i et *dilemma* mellem duellant- og debattørrollen. Debattører skal være saglige og demokratiske, mens duellanter skal være personlige og grove. Kombinationen af debat- og duelregler kan forklare denne dynamik i samtalen: Når kommunikationen bryder sammen i debatten, tager duellen over – og omvendt.

At Krarup og Baunsbaks skænderi foregår *offentligt*, kan have øget konflikstens tendens til at eskalere, men der kan også være sket det modsatte. Jo flere seerøjne, der hviler på de to, desto mere står deres ære på spil. Bekymring for selv at tabe ansigt kan have tilskyndet Krarup og Baunsbak til at håndhæve de demokratiske spilleregler. Samtidig kan seernes indirekte tilstedeværelse have forstærket behovet for gengældelsesaktioner og revanche på duelniveauet.

Paradoksalt nok har vi i ordduellen set Krarup og Baunsbak slå hinanden oven i hovedet med netop debattens spilleregler. Fornærmelser er ellers forbudt i den ideale kommunikationssituation, Habermas har beskrevet. Men angreb på samtalepartnerens positive opfattelse af sig selv som demokratisk debattør indgår i det almindelige fornærmelsesmønster Krarup og Baunsbak imellem. Debatreglerne udnyttes fx ukooperativt, når Krarup med sin efterlysning af en *lødig og seriøs diskussion* samtidig fornærmer Baunsbak ved indirekte at kalde ham underlødig og useriøs.

ANALYSEREDSKABETS BEGRÆNSNING

Debatten og duellens spilleregler giver et grundlag at foretage samtaleanalysen på. Men analyseredskabet har også sin begrænsning.

For det første er det et spørgsmål, om Habermas' teori om forståelsesorienteret kommunikation egner sig til at blive brugt på en decideret *ikke*-forståelsesorienteret samtaleform som skænderiet. Måske siger debattens spilleregler i realiteten mere om, hvad der ikke foregår, end hvad der foregår i Krarup og Baunsbaks samtale. Desuden er det ikke nødvendigvis sådan, at kravene til den ideale kommunikationssituation kan overføres på en konkret praksis i den grad, jeg har forsøgt det. Habermas' teori om kommunikativ handlen beskriver kommunikations forudsætninger på et meget overordnet plan.

For det andet skal også duellens spilleregler tages med et forbehold. Jeg har ladet fortidens dueller fungere som en metaforisk omskrivning af begrebet skænderi, fordi 'Konfrontation'-udsendelsen annonceres som en *ordduel*. Men i de gamle tyske regelsæt var den verbale og den nonverbale side af kommunikationen henlagt til hver deres faser i konfliktforløbet. Duelfasen var således ikke verbal, men foregik med fysiske våben. Når duelreglerne overføres på Krarup og Baunsbaks samtale, bliver det svært at skelne duelfasen fra fornærmelsesfaserne. Det så vi fx i skænderihøjdepunkt 2, som jeg anbragte før dueludfordringsfasen, men som i princippet kunne have været henlagt til selve duelfasen. For klarhedens skyld havde det måske været en fordel, hvis modelbrugen begrænsede sig til modellens verbale faser. Til gengæld har vi i skænderihøjdepunkt 1 opnået at kunne beskrive Baunsbaks imperativ-brug som en Dueludfordring på samtalens metakommunikative plan.

Noget helt andet er, at analysen med fordel kunne have inddraget Krarup og Baunsbaks *kropssprog*. I ansigt-til-ansigt kommunikation foregår en kropssproglig interaktion, der er med til at give de verbale ytringer betydning for deltagerne. Fx kan man forestille sig, at en lænen sig fremover eller en løftet knyttet hånd kan virke understregende og aggressivt i forbindelse med fremsættelsen af en fornærmelse.

I det hele taget bør samtaleanalysen være en undersøgelse af udtalelserne i deres *kontekst* – bredt forstået. Det betyder fx, at det sagte snarere må betragtes som et forløb end som løsrevne replikker. Det betyder også, at samtalsituationen må inddrages. Ordstyrerens rolle kan fx undersøges, især hans bidrag til konflikten op- og nedtrapning. På samme måde kan tv-seernes reception af skænderiet analyseres, så man får et billede af, hvordan fornærmelserne eventuelt er tilpasset dem.

Desuden kan man udvide undersøgelsen af de genrekonventioner, 'Konfrontation' bliver til på. Genrekonventionerne for debatprogrammet og ordduellen 'Konfrontation' er med til at danne Krarup og Baunsbaks forestillinger om deres rolle i udsendelsen; genrekonventionerne indgår i det praktiske grundlag for samtalen.

Et af de store problemer ved samtaleanalyse er at sige, hvad der bliver sagt! Med andre ord: Et springende punkt i analysen er dér, hvor man af de enkelte ord udleder en bestemt funktion eller et bestemt handlingsbidrag til interaktionen. I den forbindelse er det problematisk at skelne mellem det, der siges direkte, og det, der siges indirekte. Ikke desto mindre er det netop dét, jeg har gjort ved at anvende duelreglernes sondring mellem Let-

te/tvetydige fornærmelser og Grove/entydige fornærmelser. Reelt kan jeg ikke vide, hvilken intention der har ligget bag det sagte, og jeg kan heller ikke vide, hvilken tolkning samtalepartneren lægger i det. Betydning er et forhandlingsspørgsmål; fx er Krarup og Baunsbak ikke enige om, hvorvidt Baunsbak har beskyldt Krarup for racisme eller ej.

Det er uklart, hvor bevidste Krarup og Baunsbak har været omkring spillereglerne for deres samtale. Fx kan man ikke af Krarups udtalelse alene slutte, at han bevidst fornærmer Baunsbak ved at efterlyse en *lødigt og seriøs diskussion*. Imidlertid kan man iagttage Baunsbaks reaktion, og på den baggrund vurdere, om Krarups udtalelse på lidt længere sigt kommer til at gælde som en fornærmelse. Baunsbak siger fx *du er ellers ikke så sart* og senere: *du er jo ganske stærk i munden*. Dét kunne tyde på, at han oplever situationen som en magtkamp, og ikke (kun) som en fredelig diskurs.

DISKURSMARKERING ELLER BLOKERING FOR MODARGUMENTATION

Generelt har jeg skelnet mellem to typer metakommunikation i Krarup og Baunsbaks samtale: en konfliktorienteret Dueludfordring og en forsonligt Irettesættende forespørgsel. Til den Irettesættende forespørgsel hører fx Krarup og Baunsbaks påberåbelse af debattens spilleregler. Men måske er den Irettesættende forespørgsel i virkeligheden ikke så fredsorienteret, som den kunne lyde. I duelreglernes univers lå der snarere et ønske om konfliktoptrapning bag kravet om eksplicitering/dementi af potentielle fornærmelser.

Man kan sige, at Baunsbaks brug af fx *jo* og *altså* peger på samtalens diskursive niveau. Ordene markerer i princippet talerens anerkendelse af, at forudsætningerne for hans udtalelse kan diskuteres. Man kunne kalde dem diskursmarkerende sætnings- eller neksusadverbialer. John E. Andersen bruger betegnelsen *refleksionsadverbialer*, bl.a. fordi disse adverbialer "markerer en handling i sproget der peger tilbage på sproget selv, og på det talende jeg i dets funktion som deltager i kommunikationsfællesskabet" (Andersen 1986:80).

Imidlertid kan netop ordene *jo* og *altså* hævdes at virke diskurs-blokerende i en konfliktsituation som Krarup og Baunsbaks. Ordet *jo* præsupponerer, at samtalepartneren er enig, men hvis det netop indgår i samtalens praktiske grundlag, at samtaleparterne er dybt uenige, så er brugen af *jo* ikke uskyldig. Man kunne tværtimod opfatte det, som om Baunsbak blo-

kerer for uenighedsmarkering og modargumentation. Noget tilsvarende kan man indvende i forbindelse med Krarups brug af *dog* og udtrykket *slet slet ikke overhovedet*.

SVÆRT AT FORSVARE SIG MOD INDIREKTE FORNÆRMELSER

Et centralt problem i analysen af Krarup og Baunsbaks samtale er, at det ikke er indlysende, om fornærmelser skal fremsættes specielt eksplicit eller implicit for at leve op til debat- og duelreglerne. Dét er Krarups nedgøring af Baunsbaks teologiske kompetence et eksempel på.

Krarup siger ikke ligeud, at grunden til, at han anser Baunsbaks faglige kompetence for middelmådig, er, at Baunsbak ikke som Krarup er cand.-theol. I stedet er Baunsbak uddannet folkeskolelærer og dernæst præste-uddannet efter kirkeministeriets særordning.

Hvis det er dette forhold, Krarup hentyder til, så ekspliciterer han ikke sine præsuppositioner i en grad, der gør, at alle seere må formodes at forstå vinket. Kendskab til duellanternes uddannelsesbaggrund kan ikke forventes at være almenviden i den danske befolkning. Men derfor kan der godt være seere, der opfatter det fornærmende budskab, og det kan påvirke Baunsbaks oplevelse af udtalelsen at eventuelt tro eller vide, at det forhold sig sådan.

Denne måde at fornærme på kan man kalde indirekte, og fornærmelsen er udemokratisk – ikke blot ved sin tilstedeværelse, men også ved sin form. I det omfang, Krarup ikke ekspliciterer de præsuppositioner, som fornærmelsen bygger på, kan Baunsbak få svært ved at imødegå den. Vil Baunsbak tilbagevise fornærmelsen som usaglig, må han først konstituere den. Han må sætte ord på præsuppositionerne bag den, og det kan han tabe ansigt ved. Dét er især ærgerligt for ham, hvis seerne ikke af sig selv havde bemærket fornærmelsen. Desuden kan man forestille sig, at Krarup vil benægte at have haft den fornærmende intention, som Baunsbak til lægger ham. Da vil Baunsbak fremstå som en paranoid og konfliktorienteret duellant – mindre som en saglig, forståelsesorienteret debattør.

Senere i samtalens løb forsøger Baunsbak i øvrigt at give igen, men han berører ikke eksplicit de præsuppositioner, der angår forskellen mellem parternes uddannelser: *hvor meget forstand jeg har på teologi eller hvor meget forstand du har på grundloven P det som interesserer mig det er synspunkterne og ikke en eksamen i hvor meget forstand vi har.*

Baunsbaks reaktion tyder på, at han opfatter Krarups udtalelse som en fornærmelse, og at det eventuelt er vanskeligt at give igen på den i den form, den har. Omsvøb og uudtalte præsuppositioner kan fungere som pæn og høflig indpakning, men det kan også være en udemokratisk foranstaltning. Eftersom høflighedsbegrebet måske ikke burde fremstå som en modsætning til demokratiske principper, kan indirekthed i forbindelse med fornærmelser måske i praksis være en *uhøflig* form.

HØFLIGHED OG DEMOKRATI

I Krarup og Baunsbaks samtale er der ikke nogen klar grænse mellem direkte og indirekte fornærmelser, mellem optoning og nedtoning, mellem eksplicitering og tilsløring af præsuppositioner.

Ud fra min gennemgang af Krarup og Baunsbaks skænderi kan man ikke entydigt sige, om fornærmelsernes grad af direkte bestemmer graden af høflighed og demokrati i samtalen. Vi har ganske vist set en tendens til, at konfliktoptrapning og eksplicitering af præsuppositioner hænger sammen. Måske forholder det sig sådan, at hensynet til debattens spilleregler får Krarup og Baunsbak til at nedtone fornærmelserne, mens duelhensyn gør, at de optoner dem.

På den anden side har vi set, at markering af samtaleens diskursive niveau ikke nødvendigvis er en udelukkende kooperativ handling. Påberåbelse af de demokratiske spilleregler kan være led i en fornærmelse.

Effekten af forskellige grader af eksplicitering må vurderes konkret i forhold til samtalsituationen som helhed.

'Konfrontation's' genremæssige rammer opmuntrer Krarup og Baunsbak til at kombinere debatten med duel, og det er sådan set udmærket, at programmets tilrettelæggere forsøger at popularisere indviklede problemstillinger – ikke mindst i et billedmedium som tv. Men jeg er ikke sikker på, at jeg finder det etisk forsvarligt, at netop moské-sagen er emne for programmet. Et så politisk ømtåleligt problem som racisme og indvandreres rettigheder synes jeg ikke er passende som intrige i en følelsesbetonet og underholdende ordduel.

NOTER

- 1 For citater fra samtalen gælder, at K = Søren Krarup, B = Asger Baunsbak-Jensen, O = ordstyreren Bjørn Erichsen, P = pause (et interval uden lyd), T = tøven (et interval med ikke nærmere defineret lyd), / = afbrydelse, ... = den talende afbrydes, men fortsætter i sin næste replik, (uf) = uforståeligt, S()S = selvvrettelse, # = spørgende tonefald, *kursivering* = emfase, [...] = min beskæring

LITTERATUR

- Andersen, John E. (1986): Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn, Neumann, Hans Peter (Hrsg.): *Beiträge zur nordischen Philologie 15, Festschrift für Oskar Bandle*, Frankfurt am Main, p. 77-88
- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson (1987): *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge
- Grice, H.P. (1975): Logic and conversation, opr. 1967, Cole, Peter & Jerry L. Morgan (ed.): *Syntax and Semantics 3, Speech Acts*, Academic Press, University of Illinois, p. 41-58
- Habermas, Jürgen (1976): Was heisst Universalpragmatik, Apel, Karl-Otto (Hrsg.): *Sprachpragmatik und Philosophie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, p. 174-272
- Habermas, Jürgen (1985): *Theorie des kommunikativen Handelns, Handlungsrationaltät und gesellschaftliche Rationalisierung*, Band 1, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Harder, Peter (1990): Kognition og gensidighed. Om teori og praksis i sproglig kommunikation, *Psyke og Logos 11*, København, p. 153-170
- Labov, William (1972): Rules for Ritual Insults, Sudnow, David (ed.): *Studies in Social Interaction*, University of California, USA, p. 120-169
- Leech, Geoffrey (1985): *Semantics. The Study of Meaning*, Penguin Books, Great Britain
- Lyotard, Jean Francois (1983): *Le différend*, Les Éditions de minuit, Paris
- Objartel, Georg (1984): Die Kunst des Beleidigens, Cherubim, Dieter m.fl. (Hrsg.): *Gespräche zwischen Alltag und Literatur*, Reihe Germanistischer Linguistik 53, p. 94-122
- Schwitalla, Johannes (1987): Sprachliche Mittel der Konfliktreduzierung in Streitgesprächen, Schank, Gerd & Johannes Schwitalla (Hrsg.): *Konflikte in Gesprächen*, Günter Narr, Tübingen, p. 99-175

TV - B Å N D

'Konfrontation', DR TV, den 14.5.91

Tv-speaker for præsentation af 'Konfrontation', DR TV, den 7.5.91